

På turne med en ny psykologi

Hamsuns selveksponering omkring lanceringen af *Sult*

Af Morten Lassen

Knut Hamsuns skandaleombruste turne i 1891 markerede højdepunktet i hans gennembrud i offentligheden. Det var på denne turne, at han afskrev Ibsen og alle det moderne gennembruds mænd pga. en forenklet psykologi, og i stedet slog på tromme for en kompleks psykologi, som gav plads til irrationelle og nervøse psykiske tilstande. »Nerver« var det helt store på dette tidspunkt, og Hamsun var den varmeste fortaler for en ny psykologi: Væk med sildefiskeri, høstboller og kaffeselskaber, som fyldte godt op i tidens naturalistiske romaner, og ind med hele det ubevidste sjæleliv. Stort set hver eneste norske litteraturhistorie lokaliserer »det sjælelige gennembrud« til udgivelsen af *Sult* i 1890,¹ men det stod først klart i eftertidens klare lys, at der ikke bare var tale om en anderledes prosa, men om et epokeskift. Brødrene Brandes havde naturligvis gehør for nye stemmer, og begge var fascinerede af den uortodokse nordmand, men ingen af dem forstod helt rækkevidden af *Sult*. Især var det en uafrystelig skuffelse for Hamsun at få hæftet ordet »monoton« på sit mesterværk af ingen ringere end litteraturpaven G. Brandes. E. Brandes var mere begejstret og havde blik for det Dostojevskijagtige i romanen, men hans stemme rakte ikke så langt som brorens. I det hele taget var der ikke mange andre end Hamsun selv, som var klar over, at her var tale om en milepæl i skandinavisk litteratur. Hamsun var frustreret over den manglende anerkendelse og skrev efterfølgende en guide til sit litterære program, som var et manifest for den nye psykologi, efterfulgt af skandaleforedragene om den »gamle« litteratur. Samtidig med disse artikler og foredrag optrådte han selv som eksponent og levende reklamesøjle for sit litterære program. Den nye psykologi blev ikke kun promoveret i medierne, den blev også promoveret *live* af Hamsun selv. Han havde i ti stædige nederlagsår kæmpet for et litterært gennembrud, så indsatsen var høj og tålmodigheden lav.

Denne artikel handler om tiden for Hamsuns gennembrud 1888-1892, og om hvorledes den misforståede forfatter dels promoverede sin nye psykologi i medierne, dels helt konkret *levede* sin nye psykologi ud i form af »underlige« og »irrationelle« handlinger. Den selvpromoverende side af Hamsun er forholdsvis veldokumenteret i forskningen, men den gængse opfattelse af Hamsuns excentricitet og udskejelser er, at han blot havde lyst til at provokere, være på tværs, give sit ego los etc. Senest har Jørgen Haugan i *Solgudens fall* fra 2004 tolket konfrontationerne med parnasset som bevidste og med den hensigt, dels at vinde opmærksomhed, dels at – og det er ifølge Haugan det egentlige motiv – blive inspireret af modstanden og kampen.² Modstand gør stærk, og Hamsun var da heller aldrig bleg for at stå på taberens side. »Eneren over for hoben«, det til kryds og slange gennempryglede nietzscheanske motiv i forfatterskabet, er naturligvis iøjnefaldende, men ser man udskejelserne i lyset af en *live*-promovering af en særlig psykologisk litteratur, ja så er der faktisk tale om et for tiden enestående mediestunt. Det er artiklens tese, at Hamsuns excentriske opførsel omkring debuten var en bevidst performance. Kort sagt har Hamsun haft en indre spindoktor til at fortælle ham, at nu skal du altså til at opføre dig lidt irrationelt. Disse indikatorer stammer dels fra medie billedet, hans selvscenesættelse som skandaleombrust forfatter og foredragsholder, dels fra en bunke samtidige øjenvidneberetninger, breve og dagbogsoptegnelser.

Amerika og reklamen

17. juli 1888 gik Hamsun i land i København efter sit andet mislykkede Amerika-besøg. Han lejede et kvistværelse i Skt. Hans gade 18, hvor han i en slags feber (ifølge Hamsun-mytologien) skrev ca. 30 sider, som siden skulle udgøre anden del af gennembrudsromanen *Sult*. Fragmentet var for langt for *Politiken*, men redaktør Edvard Brandes var så begejstret, at han foreslog forlæggeren Carl Philipsen at udgive det i hans toneangivende tidsskrift *Ny Jord*. Fragmentet stod i novemberudgaven og vakte øjeblikkelig sensation. Efter tre dage var oplaget udsolgt, men ingen vidste, hvem forfatteren var, for Hamsun havde insisteret på at det blev udgivet anonymt. I betragtning af hans stærke higen efter berømmelse er det naturligvis en underlig handling, på den anden side ønskede han måske, at netop anonymiteten skulle skabe mere blæst og opmærksomhed omkring udgivelsen: Hvem var den gådefulde forfat-

ter? Hamsun blev ikke skuffet. Den norske avis *Verdens Gang* bragte en række artikler i tidsrummet 19.-30. november 1888, hvor man ivrigt diskuterede fragmentet og spekulerede over, hvem forfatteren kunne være. Til sidst røbede en svensk avis, at det var Knut Hamsun, og straks efter at det var kendt, at han stod bag fragmentet, blev han af Amalie og Erik Skram introduceret til den danske litterære verden. Han blev hurtigt en del af bohemen som frekventerede Café Bernina, hvor Strindberg og de andre svirebrødre (Sophus Claussen, Johannes Jørgensen, Viggo Stuckenberg) holdt til. I et brev til vennen Erik Frydenlund skrev han imidlertid, at han skammede sig over »sin« optræden i bogen, vel vidende at den ville blive læst som en roman med selvbiografiske træk: »Det er jo saa sin sag at blotte sig selv saa nøgent.«³ Hamsun vidste, at offentligheden ville ynke den fattige og uligevægtige hovedperson, og frygtede vel også, at han mere ville opnå medlidenhed end litterær anerkendelse. Den selvvalgte anonymitet er altså noget tvetydigt.

Imidlertid blev Hamsun med debuten i *Ny jord* og sine opsigtsvækkende optrin på Bernina sæsonens *talk of the town*, og Studentersamfundet inviterede fænomenet til at holde foredrag om den amerikanske filosof Henry George. Hamsun takkede ja, men valgte i stedet at tale om sit syn på moderne amerikansk åndsliv. Foredragene fandt sted 15. december 1888 og 12. januar 1889 og var begge gange rene tilløbsstykker. I kølvandet på det første foredrags succes bad Philipsen Hamsun om at udvikle foredragene til en bog, og allerede 3. marts så *Fra det moderne Amerikas Aandsliv* dagens lys. Georg Brandes var i sin anmeldelse ikke udelt begejstret, men roste dog bogens dristighed og stil, selv om det mere var den potentielle forfatter end den aktuelle han roste: »Her er en ny og fremragende norsk Prosaist, en Skribent, der tænker selvstændigt, vil noget, kan noget, allerede er noget og vil blive til mere.«⁴ Amerika-bogen skabte mere opmærksomhed end Sult-fragmentet, og til Hamsuns store lykke lovpriste forbilledet Strindberg forfatteren for sin »hensynsløse subjektivitet.«⁵ Bogens forord bestod i øvrigt af følgende motto: »Sanddruhed er hverken Tosidighed eller Objektivitet, Sanddruhed er netop den uegennyttige Subjektivitet.«⁶ Brandes havde just da netop introduceret Nietzsche til Skandinavien, og Hamsun havde tydeligvis fundet en åndsfrænde, der kunne bekræfte ham i hans æstetiske aristokratisme.

Amerika-bogen er ét langt angreb på amerikansk kultur, der karakteriseres som selvtilfreds og provinsiel, overfladisk og tom, og hvor disse fordomme næsten er trivielle i dag, var det i 1888 nye toner. Den

herskende forestilling på bjerget om Amerika var repræsenteret ved Ibsen og Bjørnsons næsegruse beundring for landet som symbol på renhed og frihed. Ifølge Hamsun var det eneste, som kunne tilskrives en smule originalitet, reklamen: »de første Forsøg på en national amerikansk Kunst.« Med tanke på Hamsuns berømte diktum om »at løgn er talent«⁷ er det måske ikke så mærkeligt, at det netop var reklamen, som han lod sig inspirere af. Og med den i Amerika bosiddende norske journalist Arne Dybfests beskrivelse, så var Hamsun »svær til at reklamere for seg selv og til å bløffe både i det han talte og i det han skrev.«⁸ Hamsun landede altså ikke helt tomhændet hin juli-dag i København, med sig havde han pågående PR-teknikker og en tro på reklamens magt, som blev aktiveret i hans selviscenesættelse omkring Sult-fragmentet og de polemiske foredrag, samt i dønningerne af den velvillige, men i forhold til hans forventninger lunkne modtagelse af Sult. Selviscenesættelsen havde ikke bare til opgave at vække skandale og dermed opmærksomhed (»hellere dårlig omtale end ingen omtale«-princippet), det skulle være skandale på den rigtige måde, altså en måde som levendegjorde det litterære program.

Sult og opgøret med karakteren

Mellem Sult-fragmentet og den færdige roman lå der 18 måneder. Det er, som om Hamsun havde brug for en dyb indånding, inden han kunne færdiggøre romanen, i hvert fald gik tiden med Amerika-bogen og -foredragene, rejser i Sverige og Norge og avisartikler, inden han flyttede til Kristiania for at indlede nedskrivningsfasen. I dobbeltkronikken om Strindberg i *Dagbladet* 10. og 11. december 1889, der er en lang pagnegyriske lovtale over en anden åndsfrænde, afslører Hamsun Strindberg som en vigtig inspirationskilde: »omtrent den eneste Forfatter i Norden som har gjort alvorlige Tilløb til at levere moderne Psykologi.«⁹ Hamsun er helt på det rene med det afgørende nye i Strindbergs forord til *Frøken Julie*, hvor »karaktertegningen« – dvs. en éndimensional opfattelse af subjektiviteten – skal afløses af de »moderne karakterer, der lever i en Overgangstid mer jagende hysterisk end den foregaaende.« Derfor skildrer Strindberg sine »Personer vaklende, splittede, sammensat af gammelt og Nyt, hans sjæle er konglomerater af svundne og nærværende Tiders Kulturbrokker, Stumper af Bøger og Aviser, Stykker af Mennesker.«¹⁰

Hamsun genfinder imidlertid ikke blot den moderne psykologi

i Strindbergs reformation af teatret, han genfinder den også i personen Strindberg. Provokatøren, alkymisten, tusindkunstneren, seeren og stormvejret Strindberg er kort sagt selv en eksponent for den nye psykologi, og Hamsuns beskrivelse af ham giver en forsmag på hans kommende sjæle-vokabular: Om Strindbergs udvikling hedder det, at »Nervøsiteten, Ustadigheden i denne Bevægelse, paavirket af en og anden hovedkuls Omstændighed, afbrudt af desperate Sidespring, er fremmed for os i Norden«, og videre at han er en »Oprindelig og uberegnelig Natur« og »fuld af bizarre Luner«. ¹¹ Hamsun spejler sig ublu i Strindbergs »vidunderligste paradokser«, dvs. den dristige tanke fremsat af »den uegenyttige subjektivitet« (jf. *Fra det moderne Amerikas Aandsliv*), og ser alene i hans levede liv et eksempel på den moderne psykologi, som Hamsun nu har gjort til sit eget litterære program og vej til berømmelsens tinde.

5. juni 1890 udkom *Sult* på Philipsens forlag i et oplag på 2000 eksemplarer. Anmeldelserne var stort set pæne, men heller ikke mere, og Hamsun var bortset fra Edvard Brandes og Erik Skrams anmeldelser ikke tilfreds. ¹² Især var han skuffet over Georg Brandes' larmende tavshed. En irritabel og pirrelig Hamsun sendte ham derefter et eksemplar og aftvang ham et svar. De udmærkede anmeldelser var for intet at regne mod en anerkendelse fra tidens mest indflydelsesrige kritikere. Som allerede nævnt svarede Brandes, at han fandt den »monoton«. Hamsun tog øjeblikkelig til genmæle i et brev, som opridser projektets formål og umiskendeligt viser, at Brandes slet ikke har forstået, hvad det handler om. Hvis det var manglen på »det romanagtige« han søgte, »det sædvanlige Digteri med Selvmordsrefleksioner og Giftermaal og Landture og Bal hos Grosseren«, så havde han ikke forstået, at Hamsun netop havde bestemt sig for *ikke* at skrive en roman: »Hvad der interesserer mig er min Smule Sjæls uendelige Bevægelighed, og jeg mente, at jeg havde skildret Stemninger i *Sult*, hvis absolutte Fremmedartethed ialfald ikke skulde trætte ved deres Monotoni.« ¹³ Kort sagt er plottet ikke det centrale, men derimod stemninger. ¹⁴ Romanen var en anti-roman. ¹⁵ At bogen er selvbiografisk afslører Hamsun ved at skrive »min sjæl«. I et brev til vennen Erik Frydenlund kaldte Hamsun bogen for en »række analyser«, ¹⁶ og denne videnskabelige tone går igen i brevet til Brandes, hvor Hamsun antyder, at han ligefrem har skrevet *Sult* ud fra en liste over mulige irrationelle psykiske tilstande: »Hvis vi tællede efter, tror jeg ikke, at der skal findes flere sjælelige Rørelser i f. Eks. *Raskolnikov* end i min bog. I *Germinie Lacerteux* heller ikke.« ¹⁷ *Sult* er altså et katalog over

sjælelige rørelser, som analyseres på bedste videnskabelige vis og kan udgøre grundlaget for et komparativt studie. Arven fra naturalismens objektivitetsidealer er tydelig, men Hamsun vil altså gå videre, når det gælder psykisk kompleksitet.

Sult består som bekendt af fire dele, som hver især indeholder en række kronologisk forbundne optrin, men ellers optræder uden videre indre nødvendighed. Fortællingen er fortalt retrospektivt, men fortælleren anvender ikke distancen til at analysere sine handlinger, og dermed skabes et sammenfald mellem det fortalte og fortællestemmen. Erindringsperspektivet udnyttes ikke på traditionel episk vis til retrospektiv opklaring. De sjælelige rørelser skal beskrives, men de skal ikke analyseres eller forklares. Naturligvis er sulten den umiddelbare anledning til mange af de rablende indfald og udfald, men i betragtning af hvor lidt hovedpersonen gør for at slippe ud af sulten i form af virkelig at søge arbejde, kan man spørge, som de fleste har spurgt, om ikke sulten nærmere er virkning end årsag.

Vi skal ikke bruge megen tid på denne velkendte roman (som altså hverken er roman eller selvbiografi, men et eller andet derimellem), blot angive et par eksempler, som illustrerer den nye psykologi. Hovedpersonen er, som Atle Kittang har sagt, nok »ein av de mest asosiale figurane i verdslitteraturen.«¹⁸ Efter en social målestok er den forhutlede digter en samfundstaber, men i hans egen bevidsthed er han et herremenneske højt hævet over masserne. Og det er han netop i kraft af sin fantasi og hårdnakkede subjektivitet. Han er solipsist i den forstand, at verden er hans forestilling – for at sige det med Hamsuns yndlingsfilosof, Schopenhauer. Men hvordan ser den moderne psykologi ud i *Sult*? Først og fremmest må man slå fast, at den ikke er freudiansk. Hamsuns moderne psykologi handler ikke om at finde rationelle forklaringer på tilsyneladende irrationelle drømme eller handlinger. Det irrationelle hos Hamsun forbliver irrationelt. Inspirationsscenen, som trækker en klar linje til romantikken, er et godt eksempel: »Det fortsætter at trænge ind paa mig, jeg er fyldt af mit stof, og hvert Ord, jeg skriver, blir lagt mig i Munden.«¹⁹ Til sidst i bogen optræder det irrationelle som udslag af trods mod den fjendtlige omverden:

En Arbeidskjerre rullet langsomt forbi og jeg ser at det er poteter i den kjære, men av raseri, av halsstarrighet finder jeg på å si at det slet ikke var poteter, det var kålhoder, og jeg bandtø grusomt på at det var kålhoder.²⁰

Her er irrationaliteten *villet*, og ikke et udslag af nogen tidlig urscene i barndommen. I Hamsuns psykologi er der ikke tale om en frigørelse af neurotiske bindinger, men om en »lyrisk utstilling av et regelløst, utolket og utolkbart sjæleliv. Hamsun skaper ubevidsthed og utnytter den som fascinasjon, som mystifikasjon, i stedet for at gjennomskue den.«²¹ Nervøsiteten og inkonsekvensen i hovedpersonens handlinger skal ikke afhjælpes på briksen, tværtimod er de åndsmenneskets adelsmærke. Hamsun var ikke psykolog, han var en forfatter, som havde fundet et fordømt godt stof, som tændte hans fantasi, og som naturligvis pirrede hans selvfølelse, som en del af den nye nerveadel. Ærgerligt at det kun var ham selv som havde blik for det revolutionerende nye. Der måtte altså mere håndfaste midler til.

Det ubevidste sjæleliv

Artiklen »Fra det ubevidste sjæleliv«²² var tænkt som en slags nøgle til *Sult* og det nye litterære program, så folk endelig kunne vågne op til den nye psykologi. Det interessante ved den er, at den tager udgangspunkt i Hamsuns egne oplevelser. Væk er *Sult*-fragmentets usikre forfatter, fremme i skoene er en selvsikker og medievant Hamsun, som nu anvender sit eget liv som undersøgelsens genstand og bevismateriale. Det litterære programs moderne psykologi eksponeres og eksemplificeres med hans egne irrationelle handlinger.

Artiklen falder i to dele. Den første er selvbiografisk og handler om en nat i Lillesand, hvor Hamsun i søvne har skrevet to små korte fortællinger, som han om morgenen slet ikke kan genkende som sine egne. Hvordan kan det gå til? Han forsøger at opspore gamle avisartikler med henblik på at finde inspirationskilden, og det lykkedes da også nogenlunde. Tilbage bliver at forklare, hvorledes det kunne gå til, at hans ubevidste havde lagt mærke til disse historier, og at han i søvne havde digtet videre på fortællingerne og rent faktisk forbedret dem. Artiklens anden del er mere teoretisk og »forklarer« nattescenens hændelse med »det ubevidste sjæleliv«:

de hemmelige Bevægelser, som bedrives upaaagtet paa de afsides Steder i Sjælen, den Fornemmelsernes uberegnelige Uorden, det delikate Fantasiliv holdt under Luppen, disse Tankens og Følelsens Vandringer i det Blaa, skridtløse, sporeløse Rejser med Hjærnen og Hjærtet, sælsomme Nervevirksomheder, Blodets Hvisken, Benpibernes Bøn, hele det ubevidste Sjæleliv.²³

Nøglen til de irrationelle handlinger og sindets om- og vildveje forklares altså med en perlerække af metaforer, og så er man måske i virkeligheden lige vidt og lige så uforstående over for hovedpersonen i *Sult*. Tilbage bliver de konkrete levede hændelser, hvis fineste udtryk er historien om en ven til Hamsun, som skød naboens hest, fordi den kiggede på ham fra siden.

I begyndelsen var det selvbiografiske ham en smule pinligt, nu er det selve nøglen til hans forfatterskab. Artiklen slutter af med at håne den »gamle« litteratur for dens »Forlovelser og Baller og Landture«, som er en litteratur for »raa og enkle Høkerhjørner«, mens den nye psykologi er for »vor Tids nervøse, undersøgende og lyttende Mennesker« og »de finest mærkende Mennesker« – kort sagt nerveadelen. Denne polemik med naturalismen skulle de kommende måneder spidse til i en foredragsturne, som af mange anses for at være Hamsuns mest hæmningsløse selveksponering (og i manges øjne: mest hæmningsløse selvovervurdering).

Skandaleturneen

Hamsuns virkelige gennembrud i offentligheden var hverken *Sult* eller Amerika-bogen, men en foredragsturne fra 19. februar til 6. december 1891 langs Sørlandets kyst med tre foredragsaftener i Kristiania i oktober som det absolutte og mest spektakulære højdepunkt. Anledningen til turneen var et brev fra forlægger Philipsen, som beklagede sig over, at *Sult* slet ikke solgte.²⁴ Hamsun, som sad i Lillesand og skrev på en endnu mere vanskelig bog end *Sult*, nemlig *Mysterier*, afbrød skriveriet for at lancere sit program endnu en gang. Men denne gang med endnu skrappere midler. Foredragene var rene nedslagtninger af den laurbærkransede generation i norsk litteratur: Henrik Ibsen, Bjørnstjerne Bjørnson, Alexander Kielland, Jonas Lie. Aviserne var fulde af formuleringer om denne spradespasse, som tillod sig at kaste grams på »de fire store«, og i karikaturtegninger fra samtiden ses Hamsun fælde øksen over dem alle fire, så blodet sprøjter og hovederne ruller. Publikum strømmede til for at se giraffen og høre øksens sus, og selveste Ibsen sad på forreste række, da Cirkus Hamsun endelig kom til byen. Under hele turneen var der blevet reklameret kraftigt for foredragene, og Hamsun havde i Bergen selv bekostet over fyrre annoncer. I et brev til en veninde skrev Hamsun, at han skulle være »Bajads for anden Gang iaften«.²⁵ Hamsun er tydeligvis bevidst om det show, han har sat i gang, og den får på alle tangenterne.

De tre foredrag i Kristiania havde titlerne »Norsk litteratur«, »Psykologisk litteratur« og »Modelitteratur«; det er de to første, som påkalder sig interesse. Det er i det første, at Hamsun vil være »saa angribende, saa nedrivende iaften, som muligt«, og i det andet, at han vil forsøge at bygge noget op igen.²⁶ Ud over at tonen er blevet mere anspændt, er polemikken den samme: Den norske litteratur er bestemt af de »demokratiske Nyttbestræbelser [...]. Den er i sit Væsen materialistisk; den har som Samfundsskildring interesseret sig mer for Sæder end for Mennesker, mer altsaa for Samfundsspørgsmaal end for Sjæle.«²⁷ Totalindtrykket er, at denne litteratur »mere er en Digtning for de mindre end for de mest udviklede Mennesker«²⁸ – og så var det ligesom sat på plads.

I det andet foredrag river Hamsun stort set hele litteraturhistorien op med rode, Dante, Cervantes, Shakespeare, ingen har virkelig haft blik for sjælen og dens mange svingninger. Det skyldes i høj grad, at tiderne har ændret sig: »Det moderne Liv har paavirket, forandret, forfinet det menneskelige Væsen, vore Hjærner arbejder i Feber og vore Nerver befinder sig saa at sige i blødende Tilstand.«²⁹ Atter fremhæves det, at sjælen skal granskes med pincetten, men der bliver tale om litteratur og ikke om videnskab: »En Sandhed har rigtignok moralsk Betydning for mig, men saalænge jeg tror paa en Løgn som Sandhed, har en Sandhed ingen Værdi for mig fremfor en Løgn.«³⁰ Den velkendte opposition til positivismen og nyttetænkningen. På ruinerne af den gamle litteratur rejser sig da et værk, som Hamsun undlader at fortælle titlen på, men som ingen kan tvivle på er *Sult*, et værk, som hverken skildrer »Typer« eller »Karakterer«, men »Temperaments-mennesket«.³¹ Hamsun spilder imidlertid ikke mange ord på sit gennembrudsværk, men anvender i stedet, som i »Fra det ubevidste sjæleliv«, atter sig selv og sine sjælerørelser som eksponent for den nye psykologi:

Men nu hænder det sig, at jeg som moderne Menneske kan komme ud paa mærkelige, sælsomme Afveje med min Tanke, ind paa Spørgsmaalet om de hemmelige Bevægelser, der foregaar i Krogene af min Sjæl, og over for en Videnskabens Repræsentant staar fast.³²

Ifølge Jørgen Haugan kulminerede Hamsuns opposition med parnasset under denne turne, som han heller ikke tøver med at kalde en »salgs- og PR-kampanje for seg selv.« Haugan mener endvidere, at Hamsuns provokerende optræden skabte mere opmærksomhed end indholdet

i foredraget, og konkluderer dermed, at mediet er budskabet.³³ Den provokerende optræden er adækvat med foredragets indhold, som altså også udtrykkes gennem en *live-performance*, for at trække det lidt skarpt op.

Mysterier ad libitum

Foredragene var blot forretten til det afgørende værk, som en gang for alle skulle præsentere den nye psykologi: »jeg skal Herren straffe mig skrive det maanelyst for de fire store profeter herhjemme« skrev Hamsun til Erik Skram om *Mysterier*.³⁴ *Mysterier* (1892) er kulminationen på Hamsuns arbejde med den nye psykologi, og blev i sin samtid mødt med stum forbløffelse. Selv Edvard Brandes måtte give op, han kunne ikke forlige sig med, at hovedpersonen Nagel forbliver en gåde. Brandes savnede, at forfatteren »giver En ret Besked om Personerne.«³⁵ Med Nagel lykkedes det Hamsun at skabe en mangfoldig personlighed, hvis handlinger ikke lader sig reducere til noget rationelt niveau. Som i *Sult* tjener virkeligheden ikke andet end inspiration for fantasien, og præcis som i *Sult* går det ud over kvinderne, inden Nagel begår det uafvendelige selvmord. Charlatanen Nagel, klædt i et skrigende gult jakkesæt, omvandrende med en violinkasse med snavsetøj og en flaske gift i lommen, vækker skandale i den lille by (Lillesand) gennem en lang række uforståelige optrin, hvor selve gådefuldheden er bogens *sine qua non*. Nagels bevidsthed hæver sig langt over høkerhjernerne i byen, og han befinder sig mere i kosmisk samklang med naturen og altet end med sine mere jordiske omgivelser. Det nietzscheanske motiv udspilles atter for fuldt blæs. På god modernistisk vis er den alvidende forfatter trådt tilbage og har overladt scenen til læseren, som forgæves forsøger at få hoved og hale på Nagel og hans eskapader. At det ikke vil lykkes, er bogens afgørende *pointe*.

En sådan *pointe* affærdigede Edvard Brandes som »barnlig«, for hvad indeholder et sådant udsagn ud over sensation og billig mystifikation? Vender man blikket mod Hamsuns egen indtræden og optræden på den litterære scene i København og undersøger hans gøren og laden, vil man gang på gang støde på vidnesbyrd om hans barnagtige optræden. I det følgende skal vi se nærmere på Hamsuns selviscenesættelse, hans funktion som levende reklamesøjle for en ny psykologi, hvis mest håndgribelige promoveringsform viste sig at være forfatterens *egen* psykologi.

Hamsuns stormfulde entre på den litterære scene er et tilbagevendende tema i litteraturen om gennembrudsårene. Dels skrev han ugudeligt og radikalt som ingen andre, dels gik der bacchus i den, og Hamsun var ikke sidstemand, når punchen blev skænket på Café Bernina. Hamsun blev i øvrigt politiovervåget kort efter sin ankomst til København, mistænkt for at være anarkist. Episoden skyldtes, at han havde mødt en gammel bekendt på færgen, professor i nordiske sprog Rasmus B. Anderson, og forklaret ham, at hans sorte armbånd ikke var et sørgebånd, men et sympatibånd med anarkisterne fra Chicago, som netop var blevet henrettet. Anderson gik straks til politiet og fortalte, at en farlig anarkist var kommet til byen. Politiet fandt imidlertid ingen våben i Skt. Hans Gade 18.

Johannes Jørgensen skrev i sine erindringer *Mit Livs Legende*, at »Hamsun kom ned fra Norge og fyldte det litterære København som et fjeldskred«, og videre, at han var »sæsonens løve«. ³⁶ Et af de mest citerede optrin stammer fra en kortaften hos Viggo Stuckenberg:

En Aften hos Stuckenbergs skulde der saaledes spilles Kort, og Tæppet blev da taget af Dagligstuebordet – et ganske almindeligt poleret Nøddetræsbord. Hamsun fandt det imidlertid rimeligt at falde i Extase over dette Bords Skønhed og Blankhed. »Nøj – mener jeg ikke, det er Glas« udbrød han i en Tone, som var han fuldstændig overvældet af Synet, idet han med Hovedet kælent paa Skraa hengav sig til Beskuelse af Bordet. ³⁷

At der er tale om forstillelse, er Johannes Jørgensen ikke et sekund i tvivl om: »Vi andre, som uforbeholdent beundrede Hamsuns Talent [...], smilede maaske lidt ad det Komediantvæsen, det nye Medlem af Kredsen ansaa det for nødvendigt at anvende.« ³⁸

Georg Brandes var rimelig træt af al den opmærksomhed, »den skævbenede« blev til del, men inviterede dog ofte Hamsun på the. Her foregik passieren anderledes afdæmpet. ³⁹

Til et andet selskab, en sen natteøl hos Erik og Amalie Skram, hysser Hamsun som en gal på selskabet, fordi fru'en lå og sov inde ved siden af. Til langt ud på natten lød der hvert femte sekund et »Nøj, nøj« og »Nøj, det gaar Fan inte an, De!« Stuckenberg beskriver scenen i et brev til Johannes Jørgensen og lægger ikke skjul på, at det bare var endnu en af Hamsuns fikse ideer. ⁴⁰ *Politiken*-journalisten Freilif Olsen har givet en beskrivelse af sceneriet, når Hamsun fyrede den af på Bernina og blandede en »djævlepunch« – sammensat af 17 forskellige slags spiritus:

»Drik for satan!«⁴¹ og Johannes V. Jensens erindringer om Hamsun på denne tid bekræfter også forestillingen og det programmatisk i hans særheder: »For at rage frem pyntede han sig med Særhed, for at bevise sit Geni fingerede han Vanvid. En Tid lang gav han den som Overmenneske i Stil med Nietzsches fuleste Forfalskere.«⁴²

En række breve fra Hamsuns hånd i denne periode giver også et glimrende indtryk af hans evne til at eksponere den nye psykologi. I et brev til grosserer (og mæcen) Johan Sørensen skriver Hamsun, at hans nerver nu er så skrøbelige, at »de sidste seks Uger har jeg maattet binde et Tørklæde om min venstre Haand mens jeg skrev, fordi jeg ikke kunde taale mit eget Aandedrag imod den; jeg har heller ikke kunnet tænde en Sikkerhedsfyrstik uden *under* bordet, saaledes, at jeg ikke saa Blusset.«⁴³ Ligheden med helten i *Sult* er slående. I et særpræget brev til Erik Skram, som han netop havde lært at kende og netop holdt jul med, fortæller Hamsun om en gang i Amerika, hvor han troede, at han skulle dø og derfor solgte sit ur, så han kunne aflægge byens bordel et første og sidste besøg: »Jeg vilde synde storartet, slaa mig ihjæl af det, jeg vilde dø i Synden, hviske Hurra og udaande under Akten.« Imidlertid fik husets frue nys om sagen og fik afbestilt vognen, som skulle hente Hamsun. Bekendelserne fortsætter, fx afslører Hamsun, at han siden gav afkald på kvinder, men i stedet begyndte at elske lys: »Jeg forsikrer Dem, det var rent sandselig Elskov, Kødslyst. Meget Lys, Sollys, Dagslys, store Lamper, forfærdelige Blus, et fantastisk Lys rundt omkring mig og allevegne [...] Det gik virkelig saa vidt, at jeg antændte Gardinerne i mit Værelse en Nat.« Herefter følger, naturligt nok, refleksioner over, hvad det vil sige at være gal, for Hamsun er udmærket klar over, at folk tror at »jeg er gal«. Dog er der ikke tale om galskab, men om »blødende nerver«, og det er det, som Skram skal forstå. Det handler om sindsbevægelser: »Jeg kunde Gud straffe mig skrive en Verden om desperate Sindsbevægelser« og »Jeg har smuglet nogle af dem ind i *Sult*.«⁴⁴

I sit journalistiske arbejde fra denne tid går Hamsun konsekvent over stregen. Han ligefrem tigger om at få en injuriersag på nakken. Han gør grin med nationalikonet Fridtjof Nansen, der som den første krydsede Indlandsisen på Grønland og »opdagede at den bestod af is«, med Ibsen, som har haft en rejse til Nordnorge, og som »var tilfreds med Nordkap« (her begår Hamsun direkte citatfusk, for Ibsen skrev, at han var tilfreds med *turen* til Nordkap, og det gør unægtelig en forskel); med pietisten og moralisten Lars Oftedal, som udsættes for et regulært karaktermord etc. Til sine foredrag indleder han med »Mine herrer og

damer« og ikke omvendt (hvilket sønnen Tore Hamsun tolker som et »nagelsk motiv«⁴⁵), og han vækker skandale i hver eneste flække, han besøger. I Lillesand, hvor han skriver på og samler stof til *Mysterier*, tillader han sig den frækhed at blotte sit hoved og tiltale en ung kvinde midt på gaden uden først at have gjort sig bekendt med hende. Skandale! Byen var i oprør, og hendes medsøstre sørgede for, at en planlagt foredragsaften med Hamsun blev aflyst. Hamsun nævner episoden i flere breve og skriver bl.a., at »det fryder mig at være hensynsløs, saa Godtfolk maa aabne Munde og gabe lidt.«⁴⁶ I Sarpsborg forelsker han sig tilsyneladende i en tjenestepige fra hotellet, men folk ved ikke, om han er gal, eller om han holder pigen for nar.⁴⁷ Begge episoder indgår naturligvis i *Mysterier*.

Afslutning

De mange øjenvidneberetninger skildrer ofte Hamsun som stærkt paranoid og præget af nervøsitet og tvangsforestillinger. Ifølge Lars Frode Larsen, som har forestået den mest minutiøse gennemgang af Hamsuns liv og levned i netop perioden 1888-1893, var Hamsun en slags *injustice collector*, som samlede på ydmygelser. Frode Larsen mener, at Hamsun gjorde en dyd ud af sin udsatte position og gjorde sig selv til et litterært program.⁴⁸ Hvor vidt udskejelserne skyldes trangen til at provokere, stå alene over for »hoben«, tilfredsstille et martyr-begær eller er en bevidst reklamekampagne for Den nye psykologi A/S, er naturligvis rene gætterier. Imidlertid er der på baggrund af ovenstående belæg for en tolkning i retning af det sidste. Aggressiviteten i mediernes, skandaleturneen og den konstante kredsen om hans egen sjæl under luppen peger naturligvis i samme retning. Kort sagt levede han selv den nye psykologi ud, som om han derigennem kunne bevise, at hans program var sandt. At han havde ret. At bevidstheden og sjælerørelserne er hovedpersonen og ikke samfundet. At verden var dyb, og at kun høkerhjerner og flade ånder ikke har fattet det.

Man kan i øvrigt diskutere, hvor ny Hamsuns psykologi egentlig var. Det ubevidste sjæleliv var for længst introduceret af Schopenhauerlærlingen Eduard von Hartmann. Hans hovedværk *Philosophie des Unbewusstes* (Det ubevidstes filosofi; 1869) var blevet oversat til svensk i 1877, og Hamsun refererede ofte til det. Ligeledes havde han læst om Baudelaire i *Ny Jord*, og han havde også kendskab til Valdemar Vedels skelsættende artikel »Moderne digtning« fra 1888. Hamsuns force og

claim to fame er, at han som den første giver denne (mode)psykologi en litterær form, der som matrice rummer en lang række af tidens mere eller mindre latente temaer: det nervøse storbyliv, det ubevidste, formeksperimentet (*stream of consciousness*), nyromantik og symbolisme etc. Alt dette er velkendt, til gengæld er det interessant at genlæse *Sult* og *Mysterier* i lyset af selveksposeringen, programskriftet »Fra det ubevidste sjæleliv« og skandaleturneen, for herigennem bliver det klart, at værkerne holder en dør åben til selvbiografien og til Hamsuns offentlige optræden. Det bliver sværere at genrebestemme de to »knyt-nævebøger«, som han kaldte dem, og man begynder at forstå samtidens vanskeligheder med dem, for hvor begynder og hvor slutter fiktionen? Er der tale om regulære vidnesbyrd om en sjæls veje og vildveje? Er der overensstemmelse mellem navnet på titelbladet, fortælleren og hovedpersonen? Én ting er sikkert, at hvis man ikke var på højde med *Sult* og *Mysterier*, så havde forfatteren sørget for at gøre det »maanclyst« i både skrift og i handling, hvorledes de skulle læses og opfattes. Hamsuns *live performance* var ikke bare umanerlig moderne i sin bevidste brug af medier og manipulation, den stod også i en udveksling med værkerne: Virkeligheden afspejles i og anvendes som guide til værkerne, omvendt afspejler værkerne Hamsuns megalomane selvfølelse og er et katalog over virkelige såvel som fiktive irrationelle handlinger. Selveksposeringen har nok ingen alder, men har man tidligere set en forfatter leve sit værk ud med samme personlige indsats?

Noter

- 1 Se f.eks. Edvard Beyer (red.): *Norges litteraturhistorie*, bind 4 (Fra Hamsun til Falkberget), Oslo 1995, Francis Bull (red.): *Norsk litteraturhistorie*, bind 5, Oslo 1961, og kapitlet om symbolismen i Norge i Mogens Brøndsted (red.): *Nordens litteratur efter 1860*, København 1972.
- 2 Haugan 2004, s. 15.
- 3 Brev til Erik Frydenlund 9.4.1889, Næss 1994, s. 123.
- 4 Citeret fra Knudsen 1994, s. 562.
- 5 Se Ferguson 1988, s. 115.
- 6 Hamsun 1962.
- 7 Ferguson 1988, s. 109. I Amerika-bogen fremhæver Hamsun ligefrem forbryderen som den geniale ener over for hoben. Det amerikaneren frygter mest, er »de forbrydelser, der ikke forekommer hver dag, de, som Hoben er ude af stand til at begribe, de ideale forbrydelser.« Hamsun 1962, s. 113. Indflydelsen fra den nys introducerede Nietzsche er iøjnefaldende!

- 8 Ferguson 1988, s. 108.
- 9 Hamsun 1966b, s. 32.
- 10 Hamsun 1966b, s. 26.
- 11 Hamsun 1966b, s. 14-15.
- 12 I et brev til Erik Frydenlund maj/juni 1890 om modtagelsen: »'Sult' datter vist til Jorden, jeg har det paa Fornemmelsen. Folk vil ikke synes om den, det er jeg overbevist om«, Næss 1994, s. 163, og i et brev til Erik Skram: »Men lige meget, jeg skal nok slaa mig frem engang. Jeg er alene Menneske, jeg kan taale det, om jeg faar mindre Oplag denne Gang.« Næss 1994, s. 171.
- 13 Brev til Georg Brandes maj 1890. Næss 1994, s. 161.
- 14 Og i et brev til Gustaf af Geijerstam juli 1890: »Overhovedet interesserer ikke Typerne og 'Karaktererne' mig synderlig; det er de enkeltstaaende Eksistenser, Særvæsenerne, som drager mig, fordi jeg mener at i disse Individens Nerve- og sjæleliv foregaar mimoseagtige Bevægelser, som ialfald den norske Karakter-, Moral- og Kvaksalverdigtning har ladet ligge. Der er for faa og for stejle Sindsbevægelser i den norske Litteratur«, Næss 1994, s. 181.
- 15 Som Jørgen Haugan skriver, dekonstruerer *Sult* den traditionelle episke roman. Endvidere er der tale om en metaroman, som kritiserer samtidens naturalistiske romaner med en traditionel handlingsgang og fortællestemme. Haugan 2004, s. 73.
- 16 Brev til Erik Frydenlund 9.4.1889, Næss 1994, s. 121.
- 17 Ibid. I et brev til forlægger Philipsen indrømmer Hamsun imidlertid otte mangler: »der mangler otte Smaating i Psykologien, for Klarhedens Skyld.« Brev til Gustav Philipsen 18.7.1890. Næss 1994, s. 179.
- 18 Kittang 1984, s. 64.
- 19 Hamsun 1963, bd. 1, s. 27.
- 20 Hamsun 1963, bd. 1, s. 133.
- 21 Haugan 1963, bd. 1, s. 105.
- 22 Fra avisen *Samtiden*, 1890. Titlen er hentet fra E. Brandes' anmeldelse af *Sult*. Selv om Hamsun senere har kaldt artiklen for noget »tøv«, har den i dag klassikerstatus og er en rigtig antologitraver. Så receptionshistorien har bekræftet dens ønske om at fungere programskrift.
- 23 Hamsun 1966a, s. 42.
- 24 Hamsun refererer til Philipsens brev i sit eget brev 18.7.1890 til Philipsen, Næss 1994, s. 179.
- 25 Ferguson 1988, s. 134.
- 26 »Norsk Litteratur«, Hamsun 1960, s. 17.
- 27 Hamsun 1960, s. 18.
- 28 Hamsun 1960, s. 40.
- 29 »Psykologisk litteratur«, Hamsun 1960, s. 48.
- 30 Hamsun 1960, s. 56.

- 31 Hamsun skelner i foredragene ikke mellem sammensatte personer og så de komplet irrationelle med tydelige skizoide træk. Grænsen kan være hårfin og får sit klareste udtryk i Johan Nagel i romanen *Mysterier* fra 1892, Hamsuns indtil da mest irrationelle og inkonsekvente figur. Så konsekvent inkonsekvent, at man næsten kunne fristes til at kalde ham for en karakter.
- 32 Hamsun 1960, s. 53. Og senere i foredraget følger den berømte sekvens om sjælen under luppen: »jeg skal spidde den vægste Rørelse i den paa min Naal og holde den op til min Luppe, og jeg vil netop med Forkærlighed undersøge de fineste Zittringer, jeg vil banke mig frem og lytte til hver sagte Lyd.« Hamsun, 1960, s. 70.
- 33 Haugan 2004, s. 98-99.
- 34 Brev til Erik Skram 18.6.1890. Næss 1994, s. 170.
- 35 Haugan 2004, s. 120.
- 36 Jørgensen 1949, s. 91.
- 37 Jørgensen fortsætter: »Nogle Aftener efter sad Viggo, Ingeborg og jeg sammen ved Aftensbordet, da Stuckenberg pludselig greb Brødbakken, løftede den i vejret, lagde Hovedet paa Skraa, saae kælent paa den og endelig med Hamsunsk Varme og Betoning udbrod: 'Nøj – mener jeg ikke, det er Brød! Jagu, er det ikke Brød!' osv. osv. varieret en Tid lang med megen Gratie.« Jørgensen 1949, s. 92.
- 38 Jørgensen, *ibid.*
- 39 Johannes Jørgensen skriver: »[...] og naar man mødte Georg Brandes, snærrede og vrissede denne over al den Stads, der blev gjort af 'den skævbenede Hamsun'.« Jørgensen, *ibid.*
- 40 Brevet er optrykt i Jørgensen 1949, s. 92.
- 41 Freilif Olsen beskriver Hamsun som »en pragtfuld karl, en norsk vildbamsse, ubehøvlet, voldsom, ondskabsfuld, snerrende, uhyre selvbevidst, men såre indtagende.« Det gængse portræt af Hamsun fra denne periode. Olsen 1922, s. 87-88.
- 42 Jensen 1907, s. 184.
- 43 Brev til Johan Sørensen, 8.12.1888. Næss 1994, s. 91.
- 44 Brev til Erik Skram 26.12.1888, Næss 1994, s. 98-99.
- 45 Se Tore Hamsuns »Forord« til *Paa Turné. 3 foredrag om litteratur av Knut Hamsun*, Oslo 1960, s. 10.
- 46 Brev til Bolette Pavels Larsen, september 1890, Næss 1994, s. 207.
- 47 Se Larsen 2002, s. 79.
- 48 Larsen 2001, s. 52.

Litteratur

- Ferguson, Robert 1988: *Gåten Knut Hamsun*. Oslo: Dreyers Forlag.
 Hamsun, Knut 1960: *Paa Turné. 3 foredrag om litteratur av Knut Hamsun*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

- Hamsun, Knut 1962: *Fra det moderne Amerikas Aandsliv*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hamsun, Knut 1963: *Samlede værker*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hamsun, Knut 1966a: »Fra det ubevidste sjæleliv«. *Artikler 1889-1928*. København: Gyldendal.
- Hamsun, Knut 1966b: »Lidt om Strindberg«. *Knut Hamsun. Artikler 1889-1928*. København: Gyldendal.
- Haugan, Jørgen 2004: *Solgodens fall*. Oslo: Aschehoug.
- Jensen, Johannes V. 1907: *Den ny verden. Til international belysning af nordisk bondekultur*. København: Gyldendalske Boghandel/Nordisk Forlag.
- Jørgensen, Johannes 1949: *Mit livs legende*. København: Gyldendal.
- Kittang, Atle 1984: *Luft, vind, ingenting. Hamsuns desillusjonsromaner frå Sult til Ringen sluttet*. Oslo: Gyldendal.
- Knudsen, Jørgen 1994: *Georg Brandes. Symbolet og manden 1883-1895*. København: Gyldendal.
- Kolloen, Ingar Sletten 2003: *Hamsun. Svermeren*. Oslo: Gyldendal.
- Larsen, Lars Frode 2001: *Radikaleren. Hamsun (1888-1891)*. Oslo: Schibsted.
- Larsen, Lars Frode 2002: *Tilværelsens udlænding. Hamsun ved gjennombruddet (1891-1893)*. Oslo: Schibsted.
- Næss, Harald S. 1994: *Knut Hamsuns brev 1879-1895*. Oslo: Gyldendal.
- Olsen, Freilif 1922: *En københavnsk journalist*. København.